

Główne cechy i postulaty kaszubskiego ruchu regionalnego po 1989 r.

Main features and demands of the Kashubian regional movement after 1989

Mariusz Kowalski Michał Konopski

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. S. Leszczyckiego PAN
ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa
mar.kow@twarda.pan.pl (autor korespondencyjny) • konopski@twarda.pan.pl

Zarys treści. Regionalizm jest spontanicznym ruchem społecznym dążącym do ochrony, zachowania oraz przekazywania cennych wartości kultury lokalnej i regionalnej. Pod tym względem Kaszubi zdecydowanie wyróżniają się spośród wszystkich ruchów regionalistycznych w Polsce. Uwarunkowania uformowały ich w wewnątrz zintegrowaną i dobrze zorganizowaną społeczność zajmującą zwarty obszar osadniczy w północnej Polsce i cechującą się niekwestionowaną odrębnością etniczno-językową. Celem pracy było określenie podstaw, dążeń i przejawów działalności kaszubskich regionalistów po 1989 r. Badania składały się z trzech etapów. Pierwszy dotyczył analizy historii i obecnego stanu społeczności kaszubskiej oraz reprezentujących ją ruchów regionalnych. Drugi etap polegał na analizie jakościowej treści dokumentów organizacji regionalistycznych w latach 1991-2018. Zwieńczeniem badań było przeprowadzenie wywiadów eksperckich z czołowymi przedstawicielami wybranych organizacji kaszubskich. Po upadku systemu komunistycznego Kaszubi liczyli, że w wolnej Polsce będą mogli upomnieć się o swoje prawa jako wyodrębniająca się społeczność regionalna. Nosicielami tych postulatów stało się odrodzone Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie oraz działacze kaszubszy w ramach ogólnopolskich partii politycznych o charakterze liberalnym i centro-prawicowym. Ograniczoność postulatów kaszubskich sprawiała, że mogli je realizować w ramach głównego nurtu polskiej polityki. Dobrze zorganizowani działacze kaszubszy mogli osiągnąć znacznie więcej, występując jako wpływowi działacze partii ogólnonarodowych niż jedynie jak członkowie ruchu kaszubskiego.

Słowa kluczowe: regionalizm, Kaszuby, organizacje kaszubskie, województwo pomorskie.

Keywords: regionalism, Kashubia, Kashubian organizations, Pomeranian voivodship.

Wstęp

Niniejsze opracowanie przedstawia wyniki badań prowadzonych w ramach Projektu IMAJINE „Integrative Mechanisms for Addressing Spatial Justice and Territorial Inequalities in Europe” realizowanego w ramach programu Horyzont 2020¹, w części poświęconej zagadnieniom ruchów autonomicznych w kontekście spójności terytorialnej, gospodarczej i społecznej (Work Package 7 „Autonomy movements and territorial, economic and social cohesion”). W ramach analiz przeprowadzono badania porównawcze

¹ Projekt IMAJINE „Integrative Mechanisms for Addressing Spatial Justice and Territorial Inequalities in Europe” otrzymał dofinansowanie z unijnego programu badań i innowacji Horyzont 2020 w ramach umowy o dotację nr 726950. Konsorcjum badawcze tworzyło 18 instytucji naukowych z 13 krajów pod kierunkiem Uniwersytetu Aberystwyth (Wielka Brytania) (patrz: <https://cordis.europa.eu/project/id/726950>).

w 12 regionach Europy: w Szkocji, Walii, Katalonii, Galicji (Hiszpania), Fryzji (Niderlandy), Bawarii, Seklerszczyźnie, Lombardii, Dolinie Aosty, Sardynii, Korsyce i na Kaszubach. Na analizę złożyły się trzy badania cząstkowe. Pierwsze dotyczyły historii i obecnego stanu wybranych społeczności regionalnych oraz reprezentujących je ruchów regionalnych. Drugi polegał na analizie jakościowej treści dokumentów organizacji politycznych i społecznych działających na rzecz autonomii regionów w okresie 1991-2018. W trzecim przeprowadzono pogłębione wywiady eksperckie z czołowymi przedstawicielami badanych organizacji (zob. *Elias et al., 2021; Franco-Guillén i Elias, 2021; Elias et al., 2023*).

W niniejszym opracowaniu skoncentrowano się na omówieniu wyników badań dotyczących jednego z ruchów regionalnych w Polsce. Badania przeprowadził zespół Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, będący członkiem projektowego konsorcjum badawczego. Wybór przedmiotu analizy był dość oczywisty. W wyniku zmian terytorialnych i przesiedleń ludności będących konsekwencjami II wojny światowej Polska stała się krajem wybitnie homogenicznym pod względem etnicznym. Swoją liczebnością, zwartością osadnictwa i odrębnością kulturową wyróżniają się przede wszystkim trzy społeczności regionalne: prawosławni Podlaszycy (100-150 tys.), Górnioślązacy (ok. 1 mln) i Kaszubi (300-500 tys.). Do niniejszej analizy zostali wybrani ci ostatni, jako społeczność zintegrowana, najlepiej zorganizowana, wyróżniająca się niekwestionowaną odrębnością etniczno-językową i tworząca zwarty obszar osadniczy w północnej Polsce. Celem pracy było określenie podstaw, dążeń i przejawów działalności kaszubskich regionalistów po 1989 r.

Metodyka badań

Dla osiągnięcia postawionych celów postępowanie badawcze podzielono na trzy wyodrębniające się zadania. Pierwszym z nich była analiza stanu wiedzy dotyczącej regionalizmu kaszubskiego z wykorzystaniem literatury przedmiotu. Na wstępie zdefiniowano podstawowe pojęcia dotyczące regionalizmu, a następnie scharakteryzowano uwarunkowania rozwoju i działalności regionalizmu kaszubskiego. Przebadano również polityczną aktywność Kaszubów po 1989 r. W tym celu przeanalizowano wyniki wyborów obejmujących obszar Kaszub (parlamentarnych i samorządowych) z uwzględnieniem udziału w nich osób związanych ze społecznością kaszubską. Zwrócono również uwagę na niektóre działania podejmowane przez działaczy kaszubskich i dotyczące spraw kaszubskich na forum parlamentarnym.

Drugim zadaniem badawczym była analiza dokumentów programowych dwóch najważniejszych organizacji kaszubskich: Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (ZKP) oraz Wspólnoty Kaszubskiej (WK), opublikowanych w latach 1992-2016. Dokonano m.in. analizy statystycznej treści wspomnianych dokumentów w kontekście zawartych w nich postulatów i ich uzasadnień z wykorzystaniem programu MAXQDA18.

Trzecim zadaniem była analiza wywiadów przeprowadzona z czołowymi działaczami dwóch wspomnianych organizacji kaszubskich. Były to bezpośrednie wywiady pogłębione przeprowadzone w marcu 2020 r. przez pracowników IGIPZ PAN z dwoma działaczami ZKP i dwoma działaczami WK.

Kaszubi i ich ruch regionalistyczny

Zjawisko regionalizmu

Pojęcie „regionalizm” posiada wiele definicji, z których większość dotyczy oddolnych przejawów identyfikowania się społeczności z zamieszkanym wycinkiem przestrzeni, w tym poszukiwania własnej tożsamości terytorialnej (głównie lokalnej i regionalnej) (Gorzela, 1993). Termin ten wprowadzony został przez francuskiego historyka Léona de Berluc-Pérussis w drugiej połowie XIX w. (Damrosz, 1987), znacznie wcześniej niż zaadaptowanie zjawiska tożsamości w naukach społecznych i geograficznych, które przypada dopiero na drugą połowę XX w. (vide Erikson, 1959; Tajfel et al., 1971). To dowodzi istotności regionu jako obiektywnie istniejącego bytu społecznego i uzasadnia zainteresowanie badaczy. To właśnie we Francji, kolebce ruchów regionalistycznych, w 1898 r. założono pierwsze stowarzyszenie tego typu – Unię Regionalistów Bretońskich (*Union régionaliste bretonne*) (Matykowski, 2017). Regionalizm jest utożsamiany ze spontanicznym ruchem społecznym mającym na celu ochronę, zachowanie oraz przekazywanie cennych wartości kultury lokalnej i regionalnej (Kwaśniewski, 1986). Może być także pojmowany w wymiarze świadomości społecznej funkcjonującej wśród mieszkańców danego terytorium. Przejawem regionalizmu jest w tym wypadku identyfikacja z miejscem zamieszkania, określanie danego wycinka przestrzeni jako własnego, dostrzeganie jego specyfiki oraz różnic wobec innych terytoriów i zamieszkujących je zbiorowości. Regionalizm objawia się także w respektowaniu typowych dla obszaru zamieszkania (regionu) wartości kultury, norm i wzorców zachowania. Przejawia się również podejmowaniem działań społecznych, kulturowych, politycznych czy gospodarczych na rzecz regionu i zamieszkującej go ludności (Chojnicki i Czyż, 1992; Praweńska-Skrzypek i Matykowski, 2003). Niekiedy regionalizm sprowadza się głównie do sztuki ludowej, przyczyniając się do aktywizacji działalności artystycznej danej wspólnoty, na ogół wiejskiej. Często dochodzi wtedy do świadomej lub bezwiednej mitologizacji wybranych tradycji, które w regionie wcześniej nie występowały lub zostały silnie zmodyfikowane (Konopski, 2022). Społeczność zaadaptowała je jako własne z powodu braku świadomości historycznej lub z powodu ich atrakcyjności, czyniąc z nich element tworzący tożsamość regionalną. Mitologizacja i przejmowanie tradycji może wynikać także z pobudek marketingowych i ekonomicznych (Rybicka, 2011). Regionalizm może przyczyniać się do podejmowania działań na rzecz autonomii terytorialnej (w Polsce przykład takiej postawy stanowi Ruch Autonomii Śląska) czy nawet być kojarzony z dążeniami na rzecz niepodległości (np. Kraj Basków). Regionalizm funkcjonuje jedynie w powiązaniu z konkretnym terytorium. Społeczne ideologie regionalne nie powstają „same z siebie”, bez nawiązania do specyfiki pewnego fragmentu przestrzeni (Brencz, 1996).

Granice historyczne i reliktowe wciąż do pewnego stopnia wyznaczają nieformalne terytoria, które wyróżniają się specyficznym krajobrazem kulturowym (Plit, 2006). Nawiązując do rozważań Konecznego (1935) i Huntingtona (1998), Kowalski (2000) wyróżnił cztery podstawowe makroregiony kulturowe Polski o różnej sile oddziaływań. Jeden z nich współtworzą: dawna Galicja, Pomorze Gdańskie i Górny Śląsk, czyli obszary o najlepiej zachowanej kulturze tradycyjnej. Ten makroregion cechuje się występowaniem najsilniejszych w Polsce regionalizmów. Tożsamość regionalna kultywowana jest tu m.in. przez Kaszubów, Ślązaków i Górali Podhalańskich (por. m.in. Rykiel, 1985; Latoszek, 1990; Białasiewicz, 2002; Mazurek, 2010).

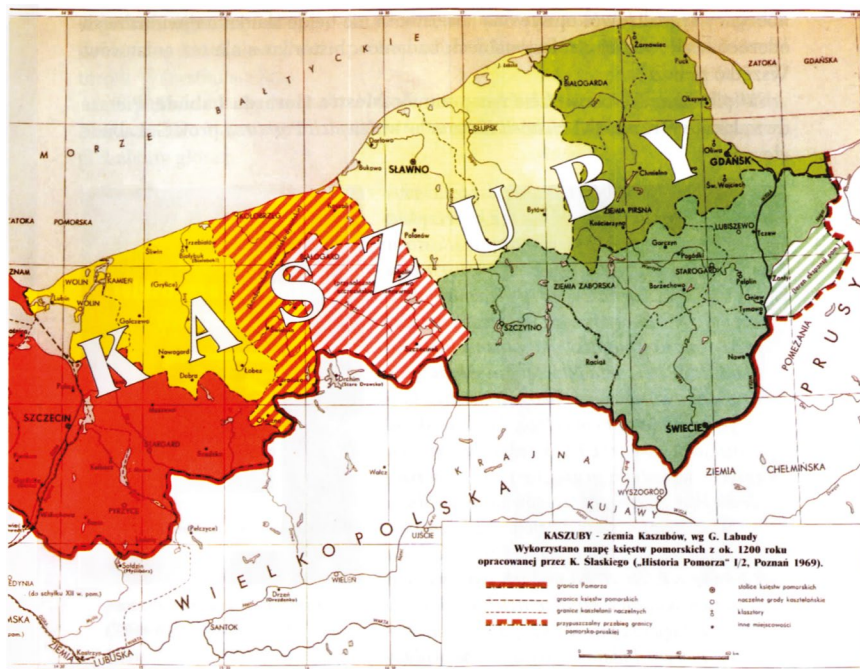
Kaszubi, w odróżnieniu od mniejszości narodowych zamieszkujących terytorium Polski (tj. Niemcy, Ukraińcy czy Litwini) znajdujących pewne wsparcie w organizmach państw sąsiadujących czy mniejszości etnicznych jednogłośnie uznawanych na świecie (m.in. społeczność romska, tatarska), byli traktowani przez lata jako grupa etnograficzna. Powodem takiego postrzegania Kaszubów były rzekome trudności w określeniu ich odmienności kulturowej czy etnicznej i wskazywano jedynie na specyfikę ich kultury materialnej (Sznak, 1998). Transformacja ustrojowa w Polsce dokonująca się po 1989 r. dała Kaszubom długo wyczekiwaną możliwość dążenia do uzyskania podobnych praw jak inne mniejszości w Polsce i związaną z nimi zmianę statusu społeczności. Odradzająca się na początku lat 90. XX w. kaszubska świadomość kulturowa była naznaczona długoletnią dyskryminacją tej grupy. Z tego powodu wielu Kaszubów nie przyznawało się do swojego pochodzenia (Dołowy, 2008). Ponadto, trudnością w obiektywnym określeniu statusu Kaszubów był fakt, że „większość badaczy spraw kaszubskich, to sami Kaszubi, którzy są także działaczami i ideologami ruchu kaszubskiego, stanowiąc elitę kulturalną, aktywnie kształtującą samą kaszubskość według świadomie założonego projektu” (Nowicka, 2007, s. 85). Na podstawie badań socjologicznych Obracht-Prondzyński (2003, s. 126-127) stwierdza, że „kaszubską tożsamość konstytuuje kilka charakterystycznych cech: podwójna i wyrazista autoidentyfikacja etniczna – narodowo-etniczna (polska) i regionalno-etniczna (kaszubska), silnie utrwalona świadomość grupowej odrębności, której podstawą jest własny język traktowany jako podstawowy wyróżnik kulturowy”.

Kwestia narodowości kaszubskiej powraca do dyskursu co pewien czas. Jednym z impulsów sprzyjających takim rozważaniom był narodowy spis powszechny w 2002 r. Pytanie o deklarowaną narodowość miało wywołać ożywioną dyskusję. Najbardziej radykalna frakcja – reprezentowana przez niektórych członków Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego – głosiła, że Kaszubi stanowią odrębny naród. Z kolei inni przedstawiciele ZKP przyjęli stanowisko, że Kaszubi powinni podczas spisu zadeklarować narodowość polską, a jednocześnie podkreślić, że ich językiem ojczystym jest kaszubski (Dołowy, 2008).

Geneza i ewolucja kaszubskiego ruchu regionalistycznego

Pierwszy zapis nazwy „Kaszuby” znalazł się w dokumencie wydanym przez papieża Grzegorza IX z 1238 r. Bulla papieska potwierdziła nadanie przez piastowskiego księcia Bogusława, władającego Pomorzem Zachodnim, zakonowi joannitów posiadłości w sąsiedztwie dzisiejszego Stargardu Szczecińskiego (Borzyszkowski, 2014). Terytorium zamieszkiwane przez Kaszubów było w średniowieczu, według opinii niektórych historyków (m.in. Labuda, 2000), zdecydowanie bardziej rozległe niż obecnie (ryc. 1).

Za prekursora krzewienia samoświadomości Kaszubów i kaszubskiego ruchu regionalistycznego uznaje się Floriana Ceynowę (także Cejnowa, kasz. *Florian Cenôwã*, 1817-1881). Ten pochodzący ze Sławoszyna w powiecie puckim lekarz, działacz społeczny i publicysta zajmował się badaniem folkloru i języka kaszubskiego. Ceynowa jest twórcą pisowni kaszubskiej oraz pierwszych utworów literackich zapisanych w tym języku (ukazujących się od 1843 r. głównie na łamach Przeglądu Słowiańskiego). Do dziś nazywany jest „budzicielem Kaszub” (Borzyszkowski, 2014). Ten pierwszy kaszubski aktywista regionalny otwarcie przeciwstawiał się germanizacji, władzy pruskiej, ale także polskiej szlachcie i duchowieństwu. Ceynowa wierzył w odrębną tożsamość kaszubską i dążył do federacji pansłowiańskiej pod przewodnictwem Rosji, a Polaków uważał za „rodzonych

Ryc. 1. Kaszuby – ziemia Kaszubów według G. Labudy. Opracowano przy wykorzystaniu mapy księstw pomorskich z ok. 1200 r. według K. Ślaskiego; Labuda (2000).

Kashubia – land of the Kashubians according to G. Labuda. Compiled using a map of the Pomeranian duchies from about 1200 according to K. Ślaski; Labuda (2000).

Źródło: Borzyszkowski (2014, s. 14).

braci”. Większość późniejszych działaczy kaszubskich odrzucało ideę odrębnego narodu kaszubskiego, uważając się za wyjątkową gałąź narodu polskiego, czego wyrazem były słowa kaszubskiego dziennikarza i działacza Hieronima Derdowskiego: „Nie ma Kaszeb bez Polonii, a bez Kaszeb Polscy”. Towarzystwo Młodokaszubów (kasz. *Towarżestwò Młodokaszëbów*), powstałe w roku 1912 w Gdańsku postanowiło przyjąć takie podejście i choć dążyło do stworzenia silnej tożsamości kaszubskiej, to jednocześnie uważało Kaszubów za jedną z wielu gałęzi wielkiego narodu polskiego. Młodokaszubi publikowali w czasopiśmie „Gryf”. Motto towarzystwa brzmiało: „Co kaszubskie, to polskie” – wyrażając w ten sposób pogląd, że wbrew różnicom językowym Kaszubi stanowią część narodu polskiego ugruntowaną wspólną historią, kulturą oraz religią (Dołowy-Rybińska, 2011). Z kolei już w 1907 r. w Kartuzach powstało Kaszubskie Towarzystwo Ludoznawcze (nazwa oryg. *Verein für Kaschubische Volkskunde*) – stowarzyszenie założone w przez Friedricha Lorentza i Izydora Gulgowskiego w celu badania i naukowego opracowywania materiałów dotyczących Kaszub i Kaszubów (Borzyszkowski, 2014).

Zrzeszenie Regionalne Kaszubów (ZRK) było organizacją społeczno-kulturalną o ambicjach oddziaływania na realia gospodarcze, która została utworzona w 1929 r. w Kartuzach. Celem ZRK było m.in. przeciwdziałanie dyskryminacji Kaszubów przez władze centralne II Rzeczypospolitej i ludność napływową na Pomorzu oraz neutralizowanie wpływu propagandy niemieckiej kierowanej do Kaszubów. W okresie międzywojennym

jedyną autonomiczną jednostką administracyjną stanowiło województwo śląskie (Pisko-zub, 1987). Pomimo aktywności kaszubskich organizacji regionalistycznych utworzenie podobnego bytu terytorialnego było w tym czasie trudne, biorąc pod uwagę ówczesne uwarunkowania.

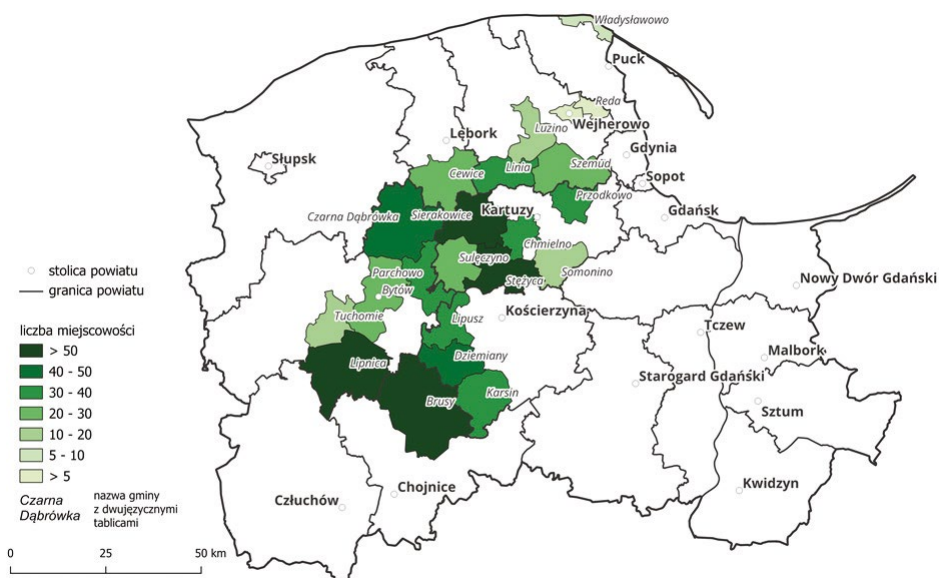
Po II wojnie światowej kaszubskie organizacje regionalistyczne zostały rozwiązane przez władze komunistyczne. Dopiero w okresie tzw. odwilży październikowej w 1956 r. powstało Zrzeszenie Kaszubskie, które w 1964 r. (po połączeniu ze Zrzeszeniem Kociewskim) przekształcono w Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie (ZKP, kasz. *Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenie*). Obecnie organizacja skupia ponad 6500 członków w ponad siedemdziesięciu oddziałach. Zdecydowana większość zarządu ZKP to Kaszubi, zatem działalność organizacji koncentruje się na sprawach kaszubskich. W roku 2005 ZKP zostało zaproszone do wydelegowania przedstawicieli do Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie posiada status Organizacji Pożytku Publicznego (kaszubi.pl).

Możliwość stosowania toponimów w językach mniejszości zamieszkujących terytorium Polski zapewniła ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. 2005 nr 17 poz. 141), na terenach zamieszkałych przez mniejszości narodowe, etniczne lub posługujące się językiem regionalnym. Na mocy tego dokumentu kaszubski został uznany za język regionalny (a Kaszubi za regionalną mniejszość językową), co pozwala na wprowadzenie go jako pomocniczego języka urzędowego w gminach, w których według spisu powszechnego Kaszubi stanowią co najmniej 20%. Z tego przywileju skorzystało pięć gmin województwa pomorskiego: Luzino i Linia (powiat wejherowski), Sierakowice² i Żukowo (powiat kartuski) oraz Parchowo (powiat bytowski). Jednakże gmin, w których zgodnie ze wspomnianą ustawą język kaszubski mógłby zostać wprowadzony, jest 15³. W części z nich wprowadzono jedynie tablice dwujęzyczne. W województwie pomorskim znajduje się aż 827 miejscowości z nazwami polsko-kaszubskimi (Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, 2024). Skupisko tablic polsko-kaszubskich jest największym skupiskiem tablic dwujęzycznych w Polsce (ryc. 2) (dla porównania – w województwie opolskim 359 polsko-niemieckich, w podlaskim 30 polsko-litewskich oraz 27 polsko-białoruskich i 9 nazw polsko-łemkowskich w województwie małopolskim). Znacząca przewaga nazw polsko-kaszubskich świadczy o liczebności Kaszubów w stosunku do pozostałych mniejszości narodowych czy etnicznych w Polsce. Gminą o największej liczbie miejscowości z nazwami polsko-kaszubskimi jest Lipnica, położona w powiecie bytowskim (76). Następnie na „podium” znalazła się gmina Sierakowice, znajdująca się w powiat kartuski (65) oraz należąca do powiatu chojnickiego gmina Brusy (62). Zauważalna jest zatem wyraźna nieciągłość przestrzenna dwujęzycznego nazewnictwa miejscowości.

Wspomniana ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych stała się katalizatorem powstania w 2011 r. kolejnej kaszubskiej organizacji regionalistycznej – Wspólnoty Kaszubskiej (WK, kasz. *Kaszëbskò Jednota*). Celem organizacji jest rozwój świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej Kaszubów z całego świata oraz ochrona ich języka i tradycji. Wspólnota Kaszubska powstała także jako wyraz buntu przeciwko prowadzo-

² W gminie Sierakowice odsetek posługujących się językiem kaszubskim jest najwyższy i przekracza 38%.

³ Gminy: Jastarnia, Krokowa i Puck (powiat pucki), Szemud (powiat wejherowski), Chmielno, Kartuzy, Przdokowo, Somonino, Stężyca i Sulęcyno (powiat kartuski), Dziemiany i Lipusz (powiat kościerski) oraz Czarna Dąbrowka i Lipnica (powiat bytowski).

Ryc. 2. Liczba miejscowości z dwujęzycznymi (polsko-kaszubskimi) tablicami nazw miejscowości w gminach województwa pomorskiego. Stan na 19.01.2024 r.
Number of localities with bilingual (Polish-Kashubian) place name boards in the municipalities of Pomeranian voivodship. Status as of 19.01.2024.

Opracowanie własne na podstawie: Serwis Rzeczypospolitej Polskiej (2024).

nej przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie kampanii wykluczającej możliwość podawania narodowości kaszubskiej w polskim spisie powszechnym, a jednym z jej postulatów jest uznanie Kaszubów za odrębny naród. Stowarzyszenie aktywnie promuje kaszubskie symbole. W 2012 r. Wspólnota Kaszubska skłoniła władze miasta Wejherowo do zmiany odgrywanego od 2002 r. hymnu „Marsz Kaszubski” (nieuznawanego przez część Kaszubów i niepopieranego przez WK) na „Ziemia Rodnô”. Zaproponowano, aby od tego roku obchodzić w dniu 18 sierpnia Święto Flagi Kaszubskiej (Borzyszkowski, 2014).

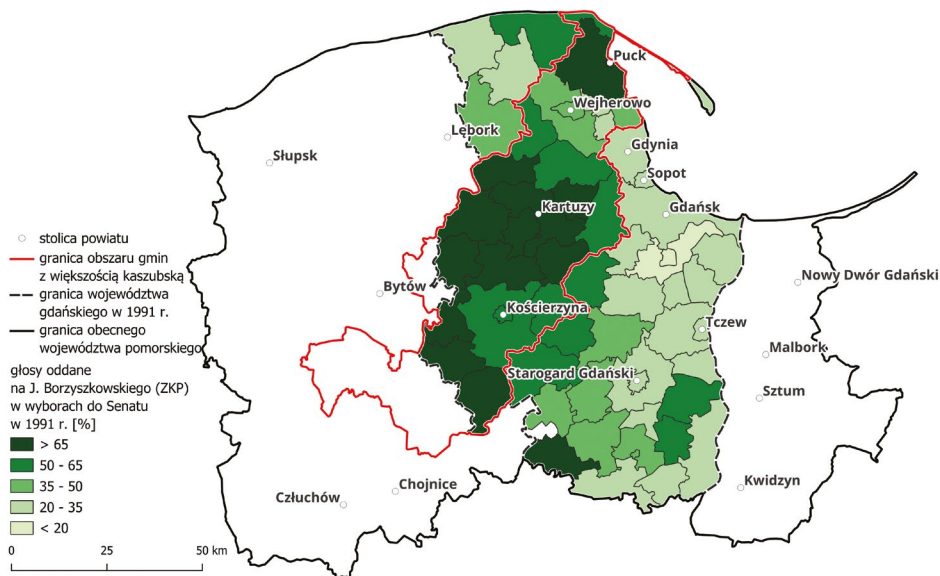
Działacze Wspólnoty Kaszubskiej uważają, że obowiązujące w Polsce prawo chroni jedynie język kaszubski, a nie jego użytkowników (Kaszubów jako grupę etniczną). Z tego powodu domagają się uznania Kaszubów za mniejszość etniczną. Reagują też na różne bieżące inicjatywy, np. popierając pomysł zmiany nazwy województwa pomorskiego na kaszubsko-pomorskie i sprzeciwiając się idei tworzenia nowych jednostek administracyjnych z wykorzystaniem fragmentów jego terytorium. Stowarzyszenie wspiera kaszubski ruch narodowościowy i twierdzi, że osiągnięcie statusu mniejszości etnicznej jest konieczne dla zachowania odrębności kulturowej. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie nie podziela tej koncepcji (omówienie tego zagadnienia znajduje się w dalszej części artykułu).

Udział w wyborach i instytucjach władzy po 1989 r.

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie (ZKP) angażowało się, choć w ograniczony sposób, w wybory. Wspólnota Kaszubska powstała dopiero w 2011 r. i dotychczas nie przejawiała tego typu działań. Jej działacze nie wykluczają jednak tego w przyszłości. Bezpośrednie

zaangażowanie Zrzeszenia ograniczało się do startu jego kandydatów w wyborach do Senatu w 1991 i 1993 r. z gdańskiego okręgu wyborczego (tożsamego z województwem gdańskim) (Kowalski, 2005). Okręg ten obejmował większą część kaszubskiego obszaru etnicznego, jednak Kaszubi stanowili w nim tylko ok. 25% ogółu mieszkańców. W 1991 r. ówczesny prezes Zrzeszenia Józef Borzyszkowski uzyskał 155 694 głosy (30,8%), zdobył ponad połowę głosów w prawie wszystkich gminach kaszubskich (ryc. 3), zajął drugie miejsce i został senatorem (każdy wyborca miał dwa głosy, a senatorami zostawali kandydaci z dwoma najlepszymi wynikami). Dwa lata później (1993 r.) inny kandydat Zrzeszenia, w latach 2016–2019 jego przewodniczący, Edmund Wittbrodt, otrzymał w tym samym okręgu tylko 75 038 głosów (13,4%) i zajął piąte miejsce.

W późniejszych wyborach działacze Stowarzyszenia wybrali inną taktykę i dołączali do ogólnopolskich ruchów politycznych w wyborach do Senatu. Od samego początku robili to samo w innych wyborach: regionalnych, sejmowych, europejskich i prezydenckich. Wybory regionalne odbywają się w Polsce od 1998 r., po wprowadzeniu podziału kraju na 16 samorządowych województw. W nowym województwie pomorskim znalazły się wszystkie gminy kaszubskie, a Kaszubi stanowią w nim maksymalnie 20% ogółu mieszkańców. W pierwszych wyborach do sejmiku województwa członkowie Zrzeszenia startowali z list Akcji Wyborczej Solidarność (AWS), uzyskując oficjalne poparcie Zrzeszenia. Wśród 27 radnych AWS znalazło się 7 osób związanych ze Zrzeszeniem (m.in. ówczesny prezes ZKP Brunon Synak) oraz dwóch innych Kaszubów. Jeden Kaszub wybrany został także z listy Unii Wolności (UW). W kolejnych wyborach, po rozpadzie AWS, kandydaci popierani przez Zrzeszenie startowali przede wszystkim z liberalno-prawicowej Platfor-

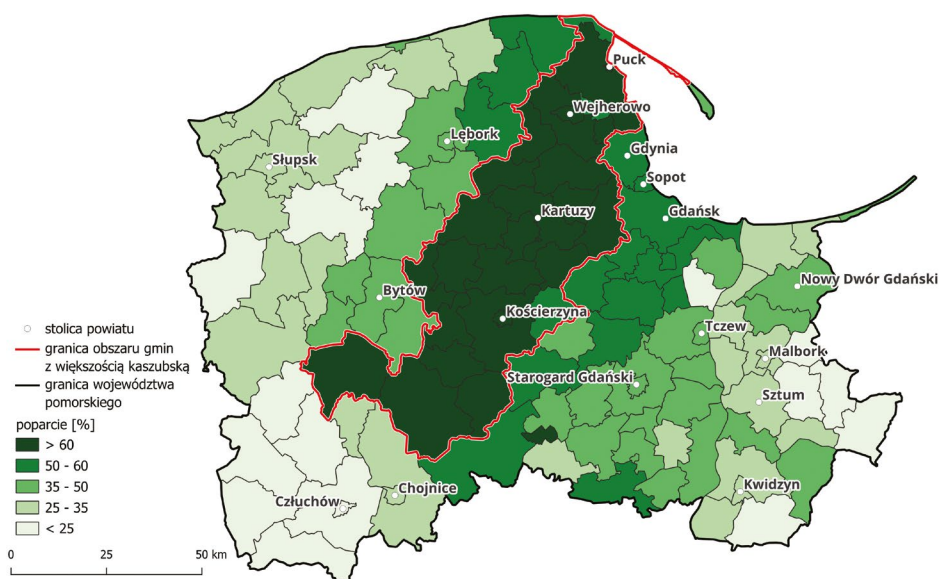
Ryc. 3. Głosy oddane na J. Borzyszkowskiego (ZKP) w wyborach do Senatu w 1991 r.

Votes given to J. Borzyszkowski (ZKP) in the 1991 Senate elections.

Opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej. Obszar gmin z większością kaszubską (powyżej 50% mieszkańców) opracowano na podstawie: *Latoszek (1990)*, zmodyfikowane – tylko obszar trwałego osadnictwa.

my Obywatelskiej (PO), rządziej z konserwatywno-prawicowego Prawa i Sprawiedliwości (PiS). Za każdym razem prowadziło to do obecności w sejmiku kilku radnych zrzeszonych w ZKP. W kończącej się właśnie kadencji 2018-2023 na 33 radnych co najmniej 13 było Kaszubami, w tym co najmniej 4 członkami ZKP. Radny Mieczysław Struk (PO, ZKP) był marszałkiem województwa, a Jan Kleinsmidt (PO) przewodniczącym sejmiku. Obaj pełnią wspomniane funkcje od trzech kadencji. Wśród 4 radnych, którzy byli z pewnością członkami ZKP, 3 reprezentowało PO, jeden PiS. Wśród pozostałych 9 radnych podkreślających swoje przywiązanie do Kaszubszczyzny, 4 reprezentowało PO, 3 – PiS, a 1 – PSL.

Podobną strategię przyjęli Kaszubi w wyborach do sejmiku. W pierwszych w całości wolnych wyborach w 1991 r. na posłów zostali wybrani Donald Tusk (Kongres Liberalno-Demokratyczny) i Jan Kulas (NSZZ Solidarność). Znacznie większy sukces Zrzeszenie (ZKP) odniosło w 1997 r., kiedy bardzo liczna grupa członków ZKP wystartowała w wyborach z ramienia AWS (ryc. 4), a ugrupowanie to na Kaszubach cieszyło się szczególnie dużą sympatią wyborców (Kowalski, 2000; Kowalski, 2005; Kowalski i Śleszyński, 2000). Tym razem startujący w wyborach do senatu Edmund Wittbrodt uzyskał poparcie 295 823 wyborców (51,4% głosów) i najlepszy rezultat (drugie miejsce zajął Donald Tusk, 221 343 głosów, 38,4%, również posiadający kaszubskie korzenie, ale reprezentujący Unię Wolności), a z ramienia AWS do sejmiku weszło troje działaczy kaszubskich (Dorota Arciszewska, Jan Kulas, Jerzy Budnik). Ich obecność pomogła w staraniach, by wszystkie gminy zamieszkane

Ryc. 4. Poparcie dla opcji prawicowej (sumaryczny udział głosów oddanych na AWS, ROP, BdP i KPEiR RP) na Kaszubach w wyborach do sejmiku w 1997 r.

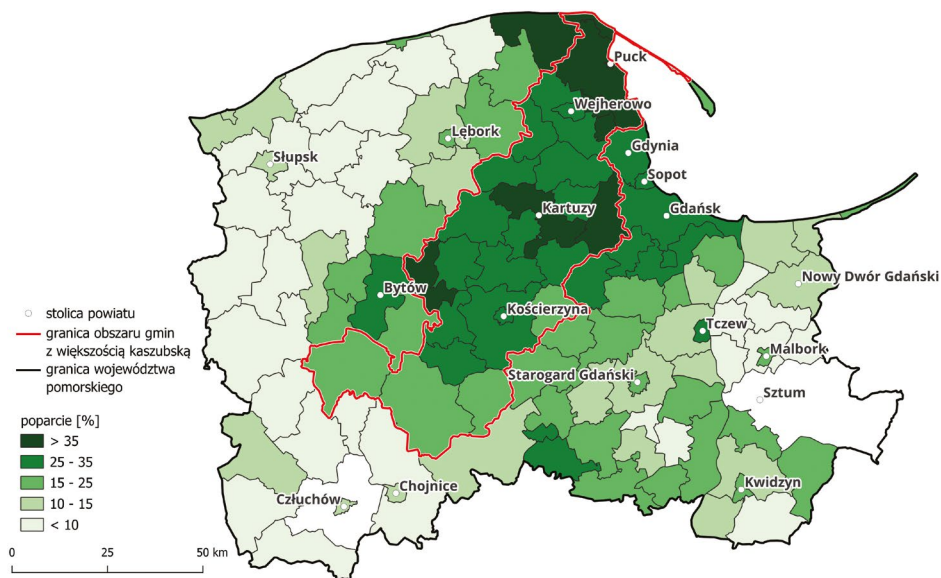
Support for the right-wing political option (total share of votes given to AWS, ROP, BdP and KPEiR RP in Kashubia in the 1997 Parliamentary elections.

Opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej. Obszar gmin z większością kaszubską (powyżej 50% mieszkańców) opracowano na podstawie: [Latoszek \(1990\)](#), zmodyfikowane – tylko obszar trwałego osadnictwa.

przez Kaszubów, do 1998 r. należące do trzech województw: gdańskiego, słupskiego i bydgoskiego, znalazły się w granicach nowego województwa pomorskiego.

W kolejnych wyborach posłowie reprezentujący Kaszubów byli wybierani głównie z list PO (ryc. 5). W 2001 r. ZKP współtworzyło listę PO w wyborach parlamentarnych w województwie pomorskim. Na 21 kandydatów listy okręgu gdyńskiego (nr 26) co najmniej 7 było członkami ZKP (zajęli oni z pewnością cztery najwyższe miejsca na liście), a jeszcze kilku pozostałych wywodzi się ze społeczności kaszubskiej. Łącznie stanowili około połowy kandydatów PO. Liderem tej listy był Donald Tusk. Wszyscy wybrani wtedy posłowie PO z tego okręgu byli członkami ZKP (Donald Tusk, Dorota Arciszewska-Mielewczyk, Jerzy Budnik, Kazimierz Plocke). W wyborach 2005 r., wśród 6 wybranych kandydatów PO z tego okręgu, czterech było członkami Zrzeszenia (Kazimierz Plocke, Jerzy Budnik, Kazimierz Kleina, Stanisław Lamczyk). W wyborach 2007 r. w tym samym okręgu gdyńskim (nr 26), na 14 wybranych posłów 6 było Kaszubami (Kazimierz Plocke, Jerzy Budnik, Zdzisław Czucha, Stanisław Lamczyk, Krystyna Kłosin, Jarosław Sellin), a 5 członkami Zrzeszenia. Wśród 8 posłów z tego okręgu reprezentujących PO 4 było Kaszubami i członkami ZKP. Również w późniejszych wyborach do sejmiku z okręgu gdyńskiego posłami zostawali Kaszubi (często członkowie ZKP), wybierani najczęściej z list PO (KO) i PiS.

Okręg gdyński (nr 26) można by nazwać „kaszubskim”, ponieważ obejmował wszystkie gminy z dużym odsetkiem Kaszubów oraz tereny historycznych Kaszub w okolicach Słupska, zasiedlone przez nowych osadników po II wojnie światowej. Kaszubi stanowią w tym okręgu ok. 1/3 mieszkańców. W 2011 r. na tym obszarze wyznaczono również 3 jednomandatowe okręgi senackie. W 2011 r. kandydaci PO należący do Zrzeszenia wygra-

Ryc. 5. Poparcie dla Platformy Obywatelskiej na Kaszubach w wyborach do sejmiku w 2001 r.

Support for Civic Platform in Kashubia in the 2001 Parliamentary elections.

Opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej. Obszar gmin z większością kaszubską (powyżej 50% mieszkańców) opracowano na podstawie: Latoszek (1990), zmodyfikowane – tylko obszar trwałego osadnictwa.

li we wszystkich trzech (Kazimierz Kleina – 54,0%, Edmund Wittbrodt – 46,7%, Roman Zaborowski – 49,0%). Najprawdopodobniej taka reprezentacja Zrzeszenia w sejmie byłaby niemożliwa do uzyskania, gdyby kaszubski komitet wyborczy Zrzeszenia wystartował do wyborów samodzielnie. W wyborach 2015 r. wybrano na tym obszarze dwóch senatorów PO związanych z ZKP, a w 2019 i 2023 po jednym. Kandydaci związani z Kaszubami i ZKP, jako członkowie PO lub PIS, starowali także z okręgu gdańskiego (drugi okręg województwa pomorskiego), zarówno do Senatu, jak i Sejmu, a sporadycznie z innych okręgów wyborczych (np. Donald Tusk w 2011 r. z Warszawy).

Znacząca reprezentacja kaszubskich parlamentarzystów oraz ich chęć działania dla dobra regionu i jego społeczności sprawiły, że w 2006 r. powstał Kaszubski Zespół Parlamentarny, w skład którego weszli posłowie i senatorowie związani z Kaszubami, należący do różnych partii politycznych. Nie wszyscy są członkami Zrzeszenia, a niektórych nie łączą nawet więzy rodzinne ze społecznością kaszubską. Wszystkich jednak wyrażają chęć działania na rzecz Kaszub i Pomorza, co świadczy o atrakcyjności przedsięwzięć podejmowanych przez Kaszubów. W zależności od kadencji w jego skład wchodziło od 9 do 26 parlamentarzystów (tab. 1).

Siła powstałego w 2006 r. Kaszubskiego Zespołu Parlamentarnego polega na tym, że jako zorganizowana grupa ma realny wpływ na wiele decyzji finansowych, społecznych i politycznych. Zespół można uznać za parlamentarne wsparcie szeroko rozumianej działalności kaszubskiej. Jego głównym celem jest inspirowanie różnych inicjatyw na rzecz promocji Kaszub i Pomorza, monitorowanie działań administracji rządowej, a także – choć w mniejszym stopniu – samorządowej. Grupa monitoruje m.in. sposób realizacji ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku czy sposób realizacji finansowanych z budżetu państwa inwestycji na Kaszubach. Pilnuje także, aby co roku w budżecie państwa były zagwarantowane środki finansowe dla mniejszości narodowych, w tym na projekty kaszubskie realizowane przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Podejmuje też szereg działań związanych z finansowaniem różnych przedsięwzięć na Kaszubach, np. inwestycji portowych, czyli remontów nabrzeży i infrastruktury portowej, zwłaszcza w małych portach, odbudowy brzegu morskiego po sztormach, modernizacji floty rybackiej i wsparciem lokalnych grup rybackich czy wreszcie tworzeniem dwujęzycznych tablic informacyjnych w gminach kaszubskich (Kleina, 2012).

Członkowie i sympatycy ZKP interweniowali w siedzibie Komisji Europejskiej w Brukseli w 2012 r., gdy narodził się pomysł wprowadzenia zakazu stosowania tabaki. Ta forma zażywania tytoniu stanowi jedną z najbardziej typowych tradycji kultywowanych na Kaszubach. W 1995 r. Sejm RP już raz zakazał Kaszubom produkcji i sprzedaży tabaki na mocy

Tabela 1. Liczebność Kaszubskiego Zespołu Parlamentarnego w latach 2006-2023
The membership of the Kashubian Parliamentary Group from 2006 to 2023

Kadencja parlamentu	Posłowie	Senatorowie	Razem
2005-2007	9	–	9
2007-2011	21	5	26
2011-2015	14	9	23
2015-2019	5	9	14
2023-2027	11	5	16

Źródło: Sejm RP. Archiwum, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm10.nsf/page.xsp/archiwum>.

ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych. Zakaz zniesiono w 2003 r., a w międzyczasie Kaszubi produkowali i zażywali tabakę w domowej konspiracji. Jednym z polityków, który wówczas o to zabiegał, był ówczesny wice-marszałek Senatu, Donald Tusk. W 2003 r. przyszły premier został też wicemistrzem Polski w zażywaniu tabaki. Wskutek sprzeciwu środowisk związanych z ZKP, w grudniu 2012 r. nowelizacja tytoniowej dyrektywy Komisji Europejskiej (2001/37/EC) wprowadziła zakaz produkcji i sprzedaży papierosów mentolowych i tzw. slimów, ale nie zakazała produkcji i sprzedaży tabaki (Adamkiewicz, 2012).

Cechy kaszubskiego ruchu regionalnego w świetle dokumentów programowych i opinii działaczy

Dokumenty programowe

Do analiz założeń programowych organizacji kaszubskich wybrano siedem dokumentów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (przedział 1992-2016) oraz trzy dokumenty Wspólnoty Kaszubskiej (przedział 2011-2016). Dokumentów tej ostatniej było mniej ze względu na krótszy okres działalności tej organizacji. W wybranej do kodowania próbie znalazły się przede wszystkim dokumenty programowe przyjęte na Walnych Zjazdach Delegatów obu stowarzyszeń. Nazywane są one uchwałami zjazdowymi, deklaracjami ideowymi, uchwałami ideowymi lub deklaracjami programowymi. Ponadto znalazło się wśród nich także oświadczenie jednego z oddziałów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Wszystkie dokumenty odnaleziono bezpośrednio na stronach internetowych tych organizacji lub w czasopiśmie związanych z ZKP (Pomerania, Gdinskô Klëka, Lesôk).

Analiza statystyczna wszystkich wspomnianych dokumentów wykazała, że wśród postulatów mających aspekt terytorialny, 46% stanowiły żądania interwencyjne, by podmiot zewnętrzny (rząd, instytucja centralna) podjął działania dotyczące społeczności kaszubskiej. Mogło to dotyczyć transferu zasobów (finansowych lub ludzkich), wdrożenia określonej polityki publicznej lub regulacji w regionie (takich np. jak zmiana wymogów dotyczących prawa pobytu w celu wspierania imigracji do regionu). Kolejne 38% żądań odnosiło się do samorządu terytorialnego w kontekście przeniesienia kompetencji wykonawczych regionu administracyjnego zamieszkiwanego przez Kaszubów w określonym obszarze polityki (decentralizacja administracyjna). W rezultacie władze terytorialne (samorządowe) miałyby być odpowiedzialne za wdrażanie polityk, ale odpowiedzialność za proponowanie i zatwierdzanie tych polityk pozostawałaby na poziomie centralnym. Dodatkowo 6% postulatów dotyczyło regionalizacji (zwiększenia uprawnień władz regionalnych), a 5% – zmiany granic regionu administracyjnego.

W przypadku Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego dysponujemy dokumentami obejmującymi 24 lata jego działalności. Z uwagi na dość długi okres, pozwala to prześledzić ewolucję postulatów zawartych w tych dokumentach (ryc. 6). Wydaje się to o tyle istotne, że w latach 1998 i 2005 weszły w życie dwie ważne dla społeczności kaszubskiej ustawy. W 1998 r. wprowadzono w Polsce nowy podział administracyjny, w wyniku którego cały obszar osadnictwa kaszubskiego znalazł się w jednym województwie pomorskim, a Kaszubi w nowym województwie stali się najbardziej wyrazistą i wpływową grupą regionalną. W 2005 r. uchwalono natomiast ustawę o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, która uznała język kaszubski za język regionalny, co było wydarze-

niem precedensowym w Polsce. W efekcie, działania na rzecz wspierania i rozwoju języka kaszubskiego otrzymały wsparcie finansowe i organizacyjne ze strony państwa, a sam język uzyskał status urzędowego (obok polskiego) na terenach zamieszanych przez Kaszubów. Zmiany te wychodziły naprzeciw postulatom zgłaszanym przez większość działaczy Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, co niewątpliwie miało wpływ na treść dokumentów ukazujących się po 1998 i 2005 r.

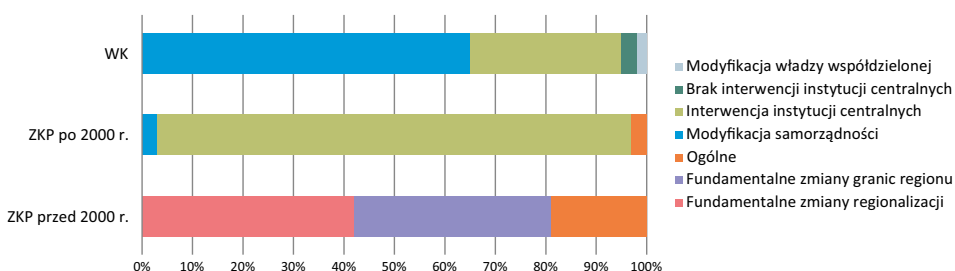
Znacznie trudniej dostrzec ewolucję poglądów w przypadku Wspólnoty Kaszubskiej, bo rozpoczęła ona swoją działalność dopiero w 2011 r. Organizacja ta skupiła wokół siebie tych działaczy kaszubskich, którzy nie byli zadowoleni z wywalczonych przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie rozwiązań. W przeciwieństwie do większości działaczy tej ostatniej organizacji, uważają oni bowiem Kaszubów za odrębny naród, który jako grupa powinien mieć zagwarantowane dodatkowe prawa. Ograniczenie się do ochrony języka uważają za niewystarczające. Z tego powodu dążą do uznania Kaszubów za mniejszość etniczną, na równi z czterema innymi grupami etnicznymi uznanymi przez państwo polskie (Karami, Tatarzy, Łemkowie, Romowie).

W tym kontekście można zrozumieć, dlaczego przed wprowadzeniem nowych rozwiązań i przepisów w dokumentach Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego mógł pojawić się pogląd, podkreślający znaczenie języka kaszubskiego („Nie dziwi nas, że tego nie może zrozumieć zunifikowany mieszkaniec Pomorza, który nigdy nie będzie czuł i myślał po kaszubsku”; ZKP, 2002) czy też postulaty dotyczące samorządności regionalnej i nowej delimitacji województw („Idea samorządności regionalnej, będąca podstawą działalności zrzeszeniowej, uzasadnia dalszą troskę ZKP o utworzenie w przyszłości regionu Wielkiego Pomorza. Obecny obszar etniczno-kulturowy przemawiałby za nazwą województwo kaszubsko-pomorskie”; ZKP, 1998).

Później były już tylko bardziej ogólne postulaty dotyczące pewnych sfer rzeczywistości:

„Wyrażamy głębokie niezadowolenie z istniejącego modelu regionalnej telewizji publicznej. Model ten, oparty na pełnym uzależnieniu regionalnego oddziału telewizji od struktur centralnych – zarówno pod względem dostępnego czasu antenowego, jak i finansowym – uniemożliwia realizację rzeczywistej misji telewizji regionalnej, która przede wszystkim powinna wyrażać potrzeby regionu i jego mieszkańców” (ZKP, 2007).

W tym drugim okresie znacznie radykalniejsze, w dużej mierze w opozycji do Zrzeszenia, było podejście Wspólnoty Kaszubskiej, widoczne przede wszystkim w większym nacisku

Ryc. 6. Struktura postulatów o aspekcie terytorialnym według dokumentów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (przed i po 2000 r.) oraz Wspólnoty Kaszubskiej

Structure of demands with a territorial aspect according to the documents of the Kashubian-Pomeranian Association (before and after 2000) and the Kashubian Community

na postulaty dotyczące samorządności. Niemniej jednak, również za sprawą postulatów dotyczących interwencji instytucji szczebla centralnego, widoczny jest większy radykalizm po stronie Wspólnoty Kaszubskiej. Główny nacisk kładziony jest na odrębność Kaszubów jako grupy etnicznej i ich prawo do rozwoju własnego języka, tradycji, edukacji i życia naukowego:

„Naszym celem jest rozwój świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej Kaszubów oraz ochrona ich języka i tradycji, a także działalność naukowa, oświatowa na rzecz mniejszości narodowych, etnicznych oraz społeczności posługujących się językiem regionalnym, wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych”. (WK, 2011)

Wobec dążenia Wspólnoty Kaszubskiej do uznania Kaszubów za mniejszość etniczną pojawia się wyraźny postulat w tej sprawie:

„Dlatego wciąż żądamy wpisania Kaszubów jako mniejszości etnicznej na listę narodów chronionych mocą polskiej Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych z 2005 roku”. (WK, 2014)

W tym ostatnim okresie Wspólnota Kaszubska skupia się jednak głównie na postulatach dotyczących samorządności. Dotyczą one przede wszystkim zwiększenia decentralizacji państwa:

„Opowiadamy się za silnymi samorządnymi regionami i wspierać będziemy decentralizację jako sposób rządzenia krajem. Naszym celem jest rozwój Pomorza, jako wielokulturowego regionu o znaczącym potencjale społeczno-gospodarczym, zdolnego chronić zasoby energii społecznej i indywidualnej wszystkich jego mieszkańców”. (WK, 2011)

Poza ogólnymi motywami, dla których zwiększenie decentralizacji byłoby właściwym rozwiązaniem, w dokumentach Wspólnoty Kaszubskiej podkreśla się przede wszystkim korzyści, jakie wynikałyby z takiego rozwiązania dla społeczności kaszubskiej jako odrębnej grupy narodowej:

„Prowadzimy własną politykę, która służyć ma rozwojowi świadomości narodowej Kaszubów i budowaniu silnego, samorządnego województwa pomorskiego. Opowiadamy się za autonomią kulturową Kaszubów i regionem opartym na społeczeństwie obywatelskim, którego tożsamość chcemy współtworzyć ze wszystkimi jego mieszkańcami: Polakami, społecznościami takimi jak Kociewiaci, pomorskimi Niemcami czy Ukraińcami”. (WK, 2016)

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, podkreślając potrzebę dalszej decentralizacji, nie podnosi już jednak kwestii związanych z potrzebą wzmacniania tożsamości etnicznej Kaszubów:

„Z zadowoleniem przyjmujemy deklarację kontynuacji decentralizacji państwa i wzmocnienia roli samorządów terytorialnych, a tym samym usprawnienia funkcjonowania władzy publicznej”. (ZKP, 2007)

Analiza dokumentów wykazała, że większość żądań była skierowana w stronę państwa (71,5%), a dopiero w drugiej kolejności w stronę regionu (25,2%). Biorąc pod uwagę uwarunkowania, wydaje się to zrozumiałe. Postulaty organizacji kaszubskich dotyczyły korekty podziału administracyjnego, nadania większych uprawnień samorządom wojewódzkim (decentralizacja), nadania językowi kaszubskiemu statusu języka regionalnego (pomocniczego w urzędach i nauczanego w szkołach). Ostatnio dodano także postulat Wspólnoty

Kaszubskiej dotyczący uznania Kaszubów za mniejszość etniczną. Realizacja tych postulatów leżała lub nadal leży w gestii władz państwowych. W 1999 r. w wyniku reformy administracji terytorialnej zaczęły funkcjonować regiony samorządowe (duże województwa), wyposażone w znacznie większe kompetencje niż dotychczasowe jednostki administracyjne tego samego rządu (małe województwa). Z tego właśnie powodu władze regionalne (wojewódzkie) stały się drugim szczeblem zdolnym do realizacji niektórych postulatów kaszubskich.

Statystyczna analiza dokumentów przygotowanych przez organizacje kaszubskie wykazała, że większość (64,4%) pojawiających się w nich postulatów terytorialnych odnosić by się miało do działań o charakterze politycznym. Okazuje się jednak, że odpowiada za to tylko jeden dokument, ogłoszony w 2002 r. przez gdyński oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Dokument ten dotyczy postulatu zmiany nazwy województwa z pomorskiego na kaszubsko-pomorskie i zawiera argumenty na poparcie tego postulatu. Działacze kaszubscy uważają, że obecna nazwa województwa jest niewłaściwa, ponieważ nie uwzględnia Kaszubów, najliczniejszej i najbardziej odrębnej grupy kulturowej zamieszkującej region:

„Dlatego Kaszubi, szanując odczucia wszystkich mieszkańców województwa pomorskiego, nigdy nie dążyli do zmiany nazwy na województwo kaszubskie, bo byłoby to niesprawiedliwe, nieadekwatne do istniejącej sytuacji oraz trąciłoby hegemonizmem. Tym samym nie godzą się na obecną nazwę: województwo pomorskie, bo to nie oddaje rzeczywistości, krzywdzi Kaszubów, odwiecznych gospodarzy tej Ziemi, a w konsekwencji zmierza do wykreślenia nazwy Kaszuby z mapy Polski i świadomości Polaków”. (ZKP, 2002)

Pozostałe postulaty o aspekcie terytorialnym dotyczyły zagadnień kultury (15,6%), mediów (8,9%), edukacji (8,9%) i podatków (2,2%). Wszystkie zostały przedstawione przez Wspólnotę Kaszubską w latach 2011-2016. Można powiedzieć, że w ciągu ostatnich kilkunastu lat tylko ta organizacja zgłaszała wyraźne postulaty o takim charakterze, co wynikało z jej dążeń do uznania Kaszubów za odrębną grupę etniczną (naród):

„Nie chcemy być wynaradawiani w demokratycznym państwie, lecz w jego ramach osiągnąć pełnię praw jako odrębny naród autonomiczny kulturowo”. (WK, 2011)

Spośród 94 przypadków w analizowanym materiale, w których dwie omawiane organizacje wykorzystały konkretne ramy tematyczne jako uzasadnienie żądań terytorialnych, kategoria ram politycznych i kulturowych była wykorzystywana niemal w równym stopniu, tj. w około 40% przypadków (ryc. 7). Dla porównania, ramy społeczno-ekonomiczne pojawiły się w 7% wszystkich przypadków, podczas gdy inne ramy w 11%. Kategoria zagadnień środowiskowych nigdy nie była używana jako rama realizacji postulatów. Spośród wszystkich ram szczegółowych najwięcej odpowiedzi dotyczyło takich spraw, jak: niezadowolenie z terytorialnego *status quo* (20% ogółu), tożsamość kulturowa (15%) oraz jakość systemu demokratycznego i politycznego (10%).

Interesujących wniosków dostarcza krzyżowa analiza wskazań wyróżnionych ram odnoszących się do postulatów terytorialnych i poszczególnych dokumentów. Otóż zdecydowana większość wszystkich wskazań dotyczyła jedynie trzech spośród analizowanych dokumentów: *Oświadczenia Gdyńskiego Oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z 2002 r.*, *Deklaracji ideowej Wspólnoty Kaszubskiej z 2011 r.* oraz *Uchwały Wspólnoty Kaszubskiej z 2016 r.* Wynika to z przyczyn wskazanych powyżej, czyli radykalizmu Wspólnoty

Kaszubskiej i wyjątkowości oświadczenia gdyńskiego oddziału ZKP. Ogólnie 57 z 94 ram (61%) zostało wyrażonych w dokumentach przygotowanych przez Wspólnotę Kaszubską.

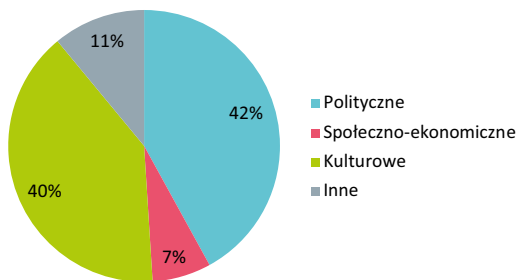
Główna różnica między tymi dwoma stowarzyszeniami jest zauważalna podczas analizy struktury wskazań poszczególnych grup ram tematycznych (ryc. 8). Odzwierciedla ona w pełni ich charakterystykę przedstawioną w poprzednich rozdziałach, odmienny profil działalności i aktywności. O ile w przypadku Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego ponad 50% ram odnosiło się do kwestii kulturowo-językowych, identyfikacji regionalnej, a niepełna 30% do kwestii politycznych, o tyle w przypadku Wspólnoty Kaszubskiej relacja ta była odwrotna (kwestie polityczne blisko 50%, a kulturowe niewiele ponad 30%).

Oto dwa przykłady narracji stosowanych przez te dwa stowarzyszenia:

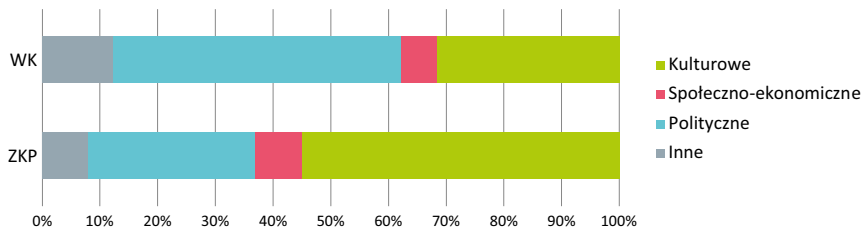
„Teraz, kiedy tak niewiele z naszych podatków (musimy pamiętać, że niebawem skończy się wsparcie Unii Europejskiej) pozostaje tu na Pomorzu, ciężko jest kształtować samoświadomość obywatelską, relacje międzyludzkie, kulturę, poglądy na gospodarkę, krajobraz czy wreszcie ruch regionalny”. (WK, 2016)

„Nie jest to więc sprawa wypowiedzi pojedynczych mniej lub bardziej znaczących osób, lecz potrzeba zaspokojenia odczuć i usatysfakcjonowania ogromnej rzeszy ludzi, która posiada kaszubskie korzenie i czuje się Kaszubami”. (ZKP, 2002)

W analizowanych dokumentach niewiele było wzmianek o sprawiedliwości społecznej, przestrzennej czy spójności terytorialnej. Pojawia się tylko jeden bardzo ogólny postulat, który można by ewentualnie odnieść do tej problematyki. Zostało to wyrażone w dokumencie przygotowanym przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie już na początku 1990 r. Nawiązuje on do sygnalizowanej już wcześniej potrzeby reform administracyjnych kraju.

Ryc. 7. Udział poszczególnych ram tematycznych w postulatach organizacji kaszubskich
Contribution of specific thematic frameworks in demands of Kashubian organizations

Ryc. 8. Struktura zagadnień podejmowanych w dokumentach obu analizowanych zrzeszeń
Structure of issues addressed in the documents of the two examined associations

Wzywa do większej spójności terytorialnej Kaszubów w jednej jednostce regionalnej, aby zapewnić większą sprawiedliwość społeczną:

„Kluczem do powodzenia reform gospodarczych i społecznych jest zmiana ustroju terytorialnego państwa i całej jego filozofii”. (ZKP, 1992)

Na podstawie analizy macierzowej stwierdzono, że najczęściej powtarzającymi się kategoriami w dziedzinie postulatów terytorialnych były żądania interwencji i samostanowienia, podczas gdy w kategorii ram były to postulaty polityczne i kulturowe. Połączenie tych wskazań wykazało interesujące zależności. Jeśli w niektórych dokumentach wyrażano potrzebę samorządności, tj. przeniesienia kompetencji wykonawczych na terytorium w określonym obszarze polityki, to zazwyczaj odnosiły się do tego ramy polityczne (zwłaszcza w kategorii: niezadowolenie z terytorialnego status quo oraz jakość systemu demokratycznego i politycznego). W dokumentach Wspólnoty Kaszubskiej dominowała oczywista kombinacja tych wskazań, jak to jest zasygnalizowane w poniższym przykładzie:

„Język kaszubski i nasza kultura wciąż trwają, choć ich istnienie jest zagrożone. Niestety, każde działanie, które ma służyć ich zachowaniu i rozwojowi, jest reglamentowane przez centralne, rządowe ministerstwo”. (WK, 2016)

Kategoria interwencji związana z postulatami o aspekcie terytorialnym, czyli żądań, aby instytucja centralna podjęła się działania w regionie, odnosiła się głównie do kwestii (ram) kulturowych, językowych i edukacyjnych (zwłaszcza tożsamość kulturowa, odrębność kulturowa, językowa i historyczna). W znacznie większym stopniu postulaty takie pojawiały się w dokumentach opracowywanych przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie:

„Kaszubi rozumieją Pomorze jako krainę geograficzną, ale nie identyfikują się z określeniem Pomorzanie, bo to słowo nie oddaje w żadnej mierze ich tożsamości. A naszą tożsamość stanowią: język, kultura, tradycja, obyczaje, rodzaj pracy, styl życia, kaszubski dom. Tego po prostu nie można wyrwać Kaszubom z serca i przyklejać im etykietek wyłącznie Pomorzanie, bo to nie wyraża bogactwa ich dorobku kulturalnego oraz ich głębokich odczuć”. (ZKP, 2002)

Wywiady z działaczami

Aby umożliwić dalszą interpretację i wyjaśnienie wspomnianych powyżej istotnych tendencji, przeprowadzono cztery wywiady. Wywiady te odbyły się w marcu 2020 r. Dwóch rozmówców było działaczami ZKP, dwóch – działaczami WK. Jednym z działaczy ZKP (ZKP_1) był naukowiec i redaktor, sprawujący kierownicze funkcje w różnych kaszubskich instytucjach naukowych i wydawniczych. Drugim z działaczy ZKP (ZKP_2) był samorządowiec i członek Platformy Obywatelskiej, sprawujący istotne funkcje w ZKP i samorządzie regionalnym. Jednym z rozmówców reprezentujących WK (WK_1) był dawny ważny działacz ZKP, dziennikarz, samorządowiec, przedsiębiorca i oświatowiec. Drugim reprezentantem WK (WK_2) był wykładowca akademicki i samorządowiec.

Nasi rozmówcy zwrócili uwagę, że szczególną cechą Kaszubów jest odrębny język. Problem polega na tym, że nie zdobył on wciąż prestiżowej pozycji u wielu Kaszubów. Bardzo często mówienie po kaszubsku jest czymś wstydliwym, świadczącym o wiejskim pochodzeniu i braku wykształcenia. Inaczej patrzy na to młode, wykształcone pokolenie, które postrzega język kaszubski jako pozytywny wyróżnik swojej odrębności (ZKP_2). Z tego po-

wodu ogromne znaczenie dla kaszubskich działaczy ma propagowanie nauczania języka kaszubskiego w szkołach (WK_1, WK_2).

„Dzisiaj po raz pierwszy prowadzimy alfabetyzację Kaszubów w języku kaszubskim – nigdy w historii tego nie było. Pytanie jest, jaki jest i będzie tego efekt. Różne szczątkowe badania pokazują, że coraz bardziej świadomość Kaszubów przesuwana się tylko z kwestii języka na inne aspekty takie jak tożsamość, terytorium, pochodzenie. Pokazuje to, że język traci na znaczeniu jako wyznacznik kaszubskości, a zyskuje kwestia pochodzenia czyli zakorzenienia rodzinnego oraz miejsca urodzenia. Ale jednak nie można deprecjonować kwestii języka, bo w tej warstwie symbolicznej podwójne nazwy miejscowości bardzo wiele zrobiły. I to jest bardzo ważne w kwestii przełamywania kompleksów, bo wcześniej mówienie językiem kaszubskim było wstydlive. Dzisiaj to jest *trendy*, choć istnieje obawa, że stanie się to produktem turystycznym”. (ZKP_1)

Cechą wyodrębniającą Kaszuby jest także wyjątkowa kultura dawnego pogranicza polsko-niemieckiego, gdzie Kaszubi podlegali wpływom zarówno kultury polskiej, jak i niemieckiej, a dodatkowo wytworzyli swoją własną oryginalną kulturę (WK_2). Dochodzi do tego odmienne doświadczenie historyczne związane z przynależnością do państwa niemieckiego (pruskiego) w okresie 1772-1918 i włączeniu Kaszub do Rzeszy Niemieckiej w latach II wojny światowej (np. służba w wojsku niemieckim) (WK_2). To, co odróżnia Kaszuby i Pomorze od wielu regionów Polski, to wysoki stopień zaangażowania obywatelskiego i świadomości społecznej (WK_2).

„Ten obszar był trójjęzyczny – polski, niemiecki i kaszubski. A często się mówiło, że sami Kaszubi też byli trójjęzyczni – w domu po kaszubsku, w kościele po polsku, a w pracy po niemiecku. Widzę, że ludzie, którzy nie są z Kaszub, na te same rzeczy patrzą inaczej. Pomimo, że wszyscy jesteśmy Polakami i mamy ten sam kod kulturowy, to tak się właśnie dzieje. Przykład „dziadka z Wermachtu” – tutaj na Kaszubach nikogo to nie dziwiło tak bardzo, jak generalnie mieszkańców Polski”. (WK_2)

Wyróżnikiem Kaszub i całego Pomorza jest też położenie nadmorskie (ZKP, WK). Uwarunkowania geograficzne mają czynić z Kaszubów społeczność bardziej podatną na nowe idee, szczególnie w sferze gospodarki i technologii (WK_1). Istotne znaczenie ma też sezonowość pracy związana z obsługą letniego sezonu turystycznego czy też związek z rybołówstwem czy ogólnie gospodarką morską (ZKP_2, WK_2).

Istotnym momentem dla ruchu kaszubskiego było ustanowienie w latach 1998-2005 ram instytucjonalnych. Wprowadzono wtedy nowy podział terytorialny kraju, gdzie wszystkie obszary zamieszkałe przez Kaszubów znalazły się w jednym województwie, a Kaszubi stali się wpływową społecznością tego regionu. Wraz z nowym podziałem terytorialnym ustanowiono samorząd regionalny (ustawa z dnia 5 czerwca 1998 o samorządzie województwa, Dz. U. 1998 Nr 91 poz. 576).

„Plusem reformy było to, że powstało województwo zrzeszające wszystkich Kaszubów. Jest to dobra rzecz. W warstwie symbolicznej Kaszubi oznaczają przestrzeń, bo symbol gryfa kaszubskiego jest we fładze województwa pomorskiego. Bilans reformy dla Kaszubów jest pozytywny”. (ZKP_2)

„Nasza autonomia realizuje się w samorządach. To Kaszubi są w samorządach i dzięki temu mamy dostęp do władzy. I robimy to skutecznie – od samorządu gminnego do regionalnego”. (ZKP_1)

Wprowadzono również ustawę o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. 2005 nr 17 poz. 141). Dzięki temu język kaszubski stał się urzędowym językiem pomocniczym na obszarach zamieszkałych przez Kaszubów, a jego nauczanie w szkołach uzyskało wsparcie instytucjonalne. Ta sytuacja stała się źródłem dwóch postaw wśród kaszubskich działaczy. Większość z nich jest usatysfakcjonowana tymi rozwiązaniami i dąży do ich pełnej implementacji. Mniejszość domaga się dalszych zmian.

„ZKP było bardzo mocno zaangażowane w tworzenie tej ustawy i jest zdania, że są to zapisy optymalne. Ustawa jest daleko idąca – albo kaszubskość byłaby dopisana do ustawy o mniejszościach, albo walczylibyśmy o odrębną ustawę, która była nierealna do przejścia”. (ZKP_2)

„Na moment uchwalenia Ustawy, to było dużo, krok milowy – w końcu zauważenie języka kaszubskiego, zauważenie Kaszubów jako oddzielnej grupy posługującej się językiem regionalnym”, ale obecnie to za mało, gdyż „Kaszubi spełniają wymagania zapisane w Ustawie odnoszące się do kategorii „mniejszość etniczna”. Dlatego taki status powinni otrzymać”. (WK_2)

Wszyscy działacze kaszubszy podkreślają dobrodziejstwo wprowadzonego w 1999 r. nowego podziału terytorialnego i związanego z nim samorządu regionalnego. Podkreśla się, że decentralizacja samorządu regionalnego w Polsce przyjęta znacznie większą skalę niż w wielu innych państwach Unii Europejskiej (ZKP_1). Wskazuje się, że zarządzanie Regionalnym Programem Operacyjnym w województwie jest na bardzo wysokim poziomie. Władze regionalne są blisko problemów, potrzeb i potrafią wskazać najpilniejsze potrzeby (ZKP_1, WK_2). Rodzi się jednak postulat zwiększenia kompetencji województw, by większość podatków pozostawała w regionie, czyli tam, gdzie jest wypracowywana (ZKP_1, WK_1, WK_2) oraz większej samodzielności inwestycyjnej regionu (ZKP_1, WK_2). Działacze WK ten postulat rozciągają również na edukację. Ich zdaniem powinna być ona zdecentralizowana, by uwzględniać odrębny charakter regionów. W województwie pomorskim wiązać by się to musiało z wprowadzeniem języka kaszubskiego jako obowiązkowego w nauczaniu i wzmocnienie wątku tożsamościowego w procesie dydaktycznym (WK_1).

„W kwestii dania samorządu samorządom, to powinno być więcej zrobione – i w kwestii finansów i pewnych narzędzi do zarządzania. Jak się skończą środki z UE, to może być problem z tożsamością województw. Jestem za sprawowaniem kompetencji na dół, bo im sprawy bliżej ludzi, tym lepsza znajomość spraw”. (WK_1)

„Na pewno nasze podatki powinny zostawać tam, gdzie są wypracowywane. Układ jest chyba taki, że 70% podatków idzie do centrali, a 30% zostaje w regionie. Moim zdaniem powinno być odwrotnie. Tak samo programy nauczania nie powinny być scentralizowane, a na przykład powinno być w nauczaniu więcej o specyfice Pomorza”. (WK_1)

Natomiast działacze ZKP uważają, że w sensie rozwiązań instytucjonalnych osiągnięto w edukacji maksimum, są jednak problemy organizacyjne, by można było to w pełni wykorzystać. Stąd postulat, by koncentrować się przede wszystkim na udoskonalaniu rozwiązań w ramach istniejącego systemu (ZKP_2).

Działacze WK wskazują również na potrzebę zmiany ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym. Kaszubi powinni uzyskać status mniejszości etnicznej (WK_1, WK_2). Przedstawiciele ZKP uważają, że wystarcza ochrona języka kaszubskiego jako języka regionalnego, gdyż Kaszubi – pomimo odrębnego języka – są według nich częścią narodu polskiego (ZKP_1, ZKP_2). W ten sposób czynniki instytucjonalne

stanowią źródło sporów w ruchu kaszubskim i podziału na ugrupowania umiarkowane i radykalne.

Działacze ZKP są za utrzymaniem *status quo* i swoje cele polityczne realizują w ramach ogólnopolskich partii politycznych (ZKP_1, ZKP_2).

„Po 1990 r. mieliśmy do czynienia z podwójnym upodmiotowieniem – obywatelskim i etnicznym. (...) Zatem od tej strony i strony edukacyjnej oraz kulturowej autonomia kaszubska jest w pełni reprezentowana. Kaszubi są upodmiotowioną etnicznie i obywatelsko społecznością. Był taki moment, że premier był Kaszubą, prymas był Kaszubą i prezes TVP był Kaszubą – zatem czego chcieć więcej”. (ZKP_1)

Jako reprezentanci społeczności kaszubskiej zdobyli znaczące wpływy i pozycje, a z tego powodu są poważnymi siłami w ramach ogólnopolskich partii politycznych głównego nurtu (PO, PiS), często – zdaniem działaczy WK – stawiając interes partyjny ponad kaszubski (WK_2). Działacze WK idą więc nieco dalej, widząc potrzebę powstania partii (politycznej inicjatywy) kaszubskiej mogącej odegrać rolę w skali lokalnej i regionalnej (WK_1) czy w wyborach do senatu (WK_2).

„Uważam, że Kaszubi potrzebują reprezentacji politycznej. Partia polityczna jak najbardziej powinna powstać. Bo Kaszubi mogą być w różnych partiach, ale zawsze interes partii będzie istotniejszy niż interes etniczny lub narodowy. Na Kaszubach w ujęciu lokalnym wygrywają komitety lokalne. Jest potrzeba tego, aby realizować własne pomysły, a nie pod dyktando struktur większych. Nie udało się, jak na razie, wprowadzić tego rozwiązania na poziomie regionalnym”. (WK_1)

Niemniej zdaniem wszystkich rozmówców jedynolitość etniczna Polski wyklucza możliwość powstania silniejszego ruchu regionalistycznego czy autonomistycznego. Zwiększenie odrębności administracyjnej Kaszub nie jest więc możliwe czy wskazane (WK_2). Zarówno ZKP, jak i WK uważają, że Kaszubi mogą realizować swoje potrzeby jedynie w ramach unitarnego państwa polskiego, jako grupa językowo-regionalna (ZKP) lub jako odrębny naród (WK). Słychać jednak głosy większego uwzględniania odrębności Kaszubów w strukturach województwa (autonomia kulturalno-językowa), jak też potrzebę zwiększenia kompetencji polskich województw (WK_1, ZKP_1).

Istotną rolę w działaniach regionalistów kaszubskich ma ich spór wewnętrzny. To spowodowało podział. ZKP jest polonocentryczne i proobywatelskie, WK kaszubocentryczna i pronarodowa (tożsamość kaszubska). Jest to źródłem dwóch rodzajów żądań i wynikających z nich ram działania. ZKP skoncentrowane jest na maksymalnym wykorzystywaniu aktualnie funkcjonujących instrumentów prawnych i instytucjonalnych. Organizacja ta jest zdaniem działaczy WK wkomponowana w obecnie istniejący system i nie chce podkreślać kaszubskiej odrębności i postulatów, które musiałyby się z tym wiązać (WK_1). Popiera wizję Kaszubszczyzny jako części polskiego dziedzictwa narodowego (ZKP_1, ZKP_2). WK tymczasem opowiada się za umacnianiem tożsamościowej odrębności Kaszubów.

„Po 1990 r. ZKP szukało swojej drogi. Wówczas liderzy Stowarzyszenia byli pewni, że upodmiotowienie jest potrzebne. Natomiast później, w 1992 r., na II Zjeździe Kaszubskim, wyrażono tezę, że ważniejsze są postawy obywatelskie, niż podkreślanie odrębności etnicznej i od tego momentu zaczęto mocno pracować nad językiem kaszubskim, a nie nad tożsamością. Bo dzisiaj uczymy języka, ale nie wiemy po co”. (WK_1)

Stąd postulat WK przyznania Kaszubom autonomii kulturalno-językowej (edukacja w języku kaszubskim, utworzenie Sejmiku Kaszubskiego, uzyskanie statusy mniejszości etnicznej), zwiększenia kompetencji samorządów regionalnych w sferze edukacji, dystrybucji podatków, działalności inwestycyjnej, ograniczenia nadzoru centrum (poprzez wojewodę) nad samorządem regionalnym (WK_1, WK_2). WK postuluje również obronę przed kulturową polonizacją i globalizacją, poprzez wspieranie i podtrzymywanie w młodym pokoleniu języka, zwyczajów i tożsamości kaszubskiej (WK_2). Oba środowiska kaszubskie, wobec pojawiających się propozycji wyodrębnienia nowych województw, są natomiast za integralnością terytorialną dzisiejszego województwa pomorskiego oraz za zmianą nazwy województwa na kaszubsko-pomorskie (WK_2, ZKP_1).

„Odpuściliśmy kwestię nazwy województwa. Miało to być województwo kaszubsko-pomorskie. Ale część polityków mówiła, że nie nazwa jest istotna, ale kwestia blokowania idei powstania województwa środkowopomorskiego. Nazwa jest rzeczą do dzisiaj niespełnioną. A jest to istotne dla naszej tożsamości”. (WK_1)

Należy pamiętać o dysproporcjach w wielkości i wpływach tych dwóch organizacji. ZKP jest organizacją masową, podczas gdy WK to niewielka grupa działaczy (ZKP_1, ZKP_2, WK_2). Główną tezę WK jest uznanie Kaszubów za odrębny naród, jednak – jak pokazuje spis ludności z 2011 r. – tylko 7% Kaszubów (16 tys. z 225 tys.) nie identyfikuje się z narodem polskim (GUS, 2012).

Przeprowadzone wywiady potwierdziły i uszczegółowiły diagnozę wynikającą z analizy literatury i dokumentów programowych organizacji kaszubskich. Postulaty Kaszubów miały i mają umiarkowany charakter. Na tle innych mieszkańców Polski postrzegają siebie jako grupę odrębną pod względem kultury, kapitału społecznego, języka, obyczajów i regionu zamieszkania. Dążą do uznania i utrzymania swojej odrębności w polskim społeczeństwie bez naruszania jego jednolitego systemu politycznego. Do 2011 r. ruch skupiał się w jednej organizacji (ZKP). Dopiero reformy instytucjonalne z lat 1998-2005 doprowadziły do rozłamu. Większość działaczy zaakceptowała formułę Kaszubów jako grupy językowo-kulturowej w ramach narodu polskiego, zadowolając się utworzeniem samorządowego województwa pomorskiego i możliwością wpływania na jego politykę w ramach ogólnopolskich partii politycznych. Dało im to również możliwość zdobycia dość znaczącej pozycji (lobbing) w instytucjach centralnych (parlament, rząd). Część działaczy, zwłaszcza młodszego pokolenia, nie odnalazła się w tej formule. W 2011 r. założyli nową organizację – WK. Uważają oni działaczy pozostających w ZKP za ludzi pogodzonych z systemem, którzy nie chcą umacniać odrębnej tożsamości kaszubskiej, gdyż osłabiłoby to ich pozycję i wpływy, jakie uzyskali w ramach dotychczasowych rozwiązań instytucjonalnych. Tymczasem działacze WK uważają Kaszubów za odrębny naród, postulują – w ramach istniejących obecnie regulacji prawnych – uznanie Kaszubów za mniejszość etniczną oraz uzyskanie autonomii językowej i kulturowej w ramach państwa polskiego i województwa pomorskiego. Widzą także potrzebę utworzenia własnej partii politycznej. Podejmują też oddolne działania na rzecz umacniania tożsamości kaszubskiej (rozgłośnia radiowa, prywatne szkoły kaszubskie, imprezy promujące kaszubskość). Jednak nawet oni nie wysuwają postulatu autonomii terytorialnej, zdając sobie sprawę, że w homogenicznym etnicznie i unitarnie państwie polskim taki postulat jest niemożliwy do zrealizowania.

Wnioski

Po upadku systemu komunistycznego Kaszubi liczyli, że w wolnej Polsce będą mogli upomnieć się o swoje prawa jako wyodrębniająca się społeczność regionalna. Nosicielami tych postulatów stało się odrodzone Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie oraz działacze kaszubscy w ramach ogólnopolskich partii politycznych o charakterze liberalnym i centro-prawicowym. Ograniczoność postulatów kaszubskich sprawiała, że mogli je realizować w ramach głównego nurtu polskiej polityki. Także z uwagi na małą liczebność społeczności kaszubskiej okazało się to skuteczną taktyką. Dobrze zorganizowani działacze kaszubscy mogli osiągnąć znacznie więcej, występując jako wpływowi działacze partii ogólnonarodowych niż jedynie jak działacze ruchu kaszubskiego, mogący w skali ogólnopolskiej liczyć jedynie na ok. 1%, a w skali regionu pomorskiego – jedynie na ok. 25% głosów wszystkich wyborców.

Umiarkowany charakter głównego nurtu ruchu kaszubskiego znajduje odzwierciedlenie w przeanalizowanych dokumentach i opiniach kaszubskich działaczy. Głównymi postulatami społeczności kaszubskiej było połączenie wszystkich obszarów osadnictwa kaszubskiego w jednym województwie, nadanie takiemu województwu szerokiego samorządu (na równi z innymi województwami) oraz uwzględnienie kulturowo-językowej odrębności społeczności kaszubskiej. Z tego powodu nieliczne żądania terytorialne dotyczyły wzmocnienia regionalizacji, zmian granic administracyjnych i większej samorządności, co miało sprzyjać zachowaniu i wzmocnieniu tożsamości kulturowej Kaszubów oraz wzmocnić ich wpływ na kształtowanie polityki regionalnej. Przestały być one zgłaszane po 1998 r., a więc po stworzeniu samorządowego województwa pomorskiego obejmującego wszystkie ziemie kaszubskie oraz po 2005, czyli po uznaniu kaszubskiego za język regionalny, a Kaszubów za mniejszość językową. Po tym przełomie postulaty Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego dotyczyły jedynie pełnej realizacji uzyskanych praw. Wyjątkiem była pojawiająca się od czasu do czasu propozycja, by województwo pomorskie nosiło nazwę kaszubsko-pomorskie, co w symboliczny sposób miałoby podkreślać szczególne znaczenie Kaszubów jako gospodarzy tego regionu.

Umiarkowany charakter działalności ZKP po 2000 r. spowodował w ruchu kaszubskim rozłam i wyodrębnienie się działaczy skupionych wokół nowej organizacji, Kaszubskiej Wspólnoty (powstała w 2011 r.). Ich zdaniem wprowadzone rozwiązania tylko w pewnym stopniu spełniały oczekiwania społeczności kaszubskiej. Kaszubi są według nich odrębnym narodem i w myśl polskiego ustawodawstwa powinni zostać uznani za mniejszość etniczną. Podkreślają oni również znacznie silniej różne mankamenty związane z działalnością regionalnego samorządu oraz zbyt silną ich zdaniem ingerencją ogólnopolskiego centrum w życie regionu. Postawa ta znajduje swoje odzwierciedlenie w przeanalizowanych dokumentach. Należy jednak pamiętać, że Wspólnota Kaszubska wyrasta z mniejszościowego nurtu w ramach kaszubskiego społeczeństwa i jak na razie nie udało się jej poszerzyć swojej bazy społecznej.

Ryciny, pod którymi nie zamieszczono źródeł, są opracowaniami własnymi autorów artykułu.

Piśmiennictwo

- Adamkiewicz, M. (2012). Unijny zakaz zażywania tabaki oburzył Kaszubów. Będą protestować, *Dziennik Bałtycki*, wydanie internetowe z dnia 12.06.2012. Pobrane z: <https://dziennikbaaltycki.pl/unijny-zakaz-zazywania-tabaki-oburzyl-kaszubow-beda-protestowac/ar/594911> (07.03.2024).
- Bialasiewicz, L. (2002). Upper Silesia: Rebirth of a regional identity in Poland. *Regional & Federal Studies*, 12(2), 111-132. <https://doi.org/10.1080/714004749>
- Borzyszkowski, J. (2014). *Historia Kaszubów*. Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.
- Brencz, A. (1996). *Wielkopolska jako region etnograficzny*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Chojnicki, Z., & Czyż, T. (1992). Region – regionalizacja – regionalizm. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny*, 2, 1-17.
- Damrosz, J. (1987). *Region i regionalizm (studium interdyscyplinarne)*. Warszawa: Instytut Kultury.
- Dołowy, N. (2008). Kaszubi – naród, mniejszość, grupa posługująca się językiem regionalnym. *Przełęcz Humanistyczny*, 6, 73-94.
- Dołowy-Rybińska, N. (2011). *Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużycanie, Kaszubi*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Elias, A. Franco-Guillén, N., Basile, L. & Szöcsik, E. (2021). Summary Report on Comparative Framing Analysis of Regionalist Movements' Political Claims. Pobrane z: <https://cwps.aber.ac.uk/wp-content/uploads/sites/13/2023/07/Summary-Report-on-Comparative-Framing-Analysis-of-Regionalist-Movements-Political-Claims-1.pdf> (07.03.2024).
- Elias, A., Basile, L., Franco-Guillén, N., & Szöcsik, E. (2023). The Framing Territorial Demands (Framing Terr) dataset: A novel approach to conceptualizing and measuring regionalist actors' territorial strategies. *Regional & Federal Studies*, 33(3), 355-370. <https://doi.org/10.1080/13597566.2021.1964481>
- Erikson, E. (1959). *Identity and the life cycle*. Selected papers by Erik H. Erikson. Psychological Issues, 1. New York: International Universities Press.
- Franco-Guillén, N., & Elias, A. (2021). Explaining Regionalist Actors' Framing Strategies and their Electoral and Political Consequences. Pobrane z: <https://cwps.aber.ac.uk/wp-content/uploads/sites/13/2023/07/Explaining-Regionalist-Actors-Framing-Strategies-and-their-Electoral-and-Political-Consequences-1.pdf> (07.03.2024).
- Gorzela, G. (1993). Regionalizm i regionalizacja w Polsce na tle europejskim. *Studia Lokalne i Regionalne*, 9(42), 45-70.
- GUS. (2012). Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Raport z wyników. Warszawa: GUS.
- Huntington, S. (1998). *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*. Warszawa: Muza SA.
- Kleina, K. (2012). Kaszubska siła w parlamencie. W: K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński (red.), *Społeczność kaszubska w procesie przemian: kultura – tożsamość – język* (s. 135-177). Warszawa: Kancelaria Senatu.
- Konopski, M. (2022). *Rola podziału administracyjnego w kształtowaniu tożsamości terytorialnej społeczności Podlasia*. Prace Geograficzne, 278. Warszawa: IGiPZ PAN.
- Koneczny, F. (1935). *O wielości cywilizacji*. Kraków: Gebethner i Wolf.
- Kowalski, M. (2000). *Geografia wyborcza Polski. Przestrzenne zróżnicowanie zachowań wyborczych Polaków w latach 1989-1998*. Warszawa: IGiPZ PAN.
- Kowalski, M. (2005). Zachowania wyborcze Kaszubów. W: M. Dutkowski (red.), *Zagospodarowanie przestrzenne i rozwój obszarów nadmorskich w Polsce* (s. 51-53). Szczecin: Oficyna IN PLUS.

- Kowalski, M., & Śleszyński, P. (2000). *Uwarunkowania zachowań wyborczych w województwie śląskim*, Warszawa: IGiPZ PAN.
- Kwaśniewski, K. (1986). *Regionalizm*. Poznań: Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne.
- Labuda, G. (2000). *Kaszubi i ich dzieje: pisma wybrane*. Gdańsk: Oficyna Czac.
- Latoszek, M. (red.). (1990). *Kaszubi. Monografia socjologiczna*. Rzeszów: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa.
- Matykowski, R. (2017). *Zbiorowości społeczno-przestrzenne i ich związki z terytorium: formy i czynniki regionalizmu w Polsce*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Mazurek, M. (2010). *Język, przestrzeń, pochodzenie. Analiza tożsamości kaszubskiej*. Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- Nowicka, E. (2007). Stara i nowa kaszubskość. Kaszubskość jako etniczność i jako regionalizm. W: C. Obracht-Prondzyński (red.), *Kim są Kaszubi? Nowe tendencje w badaniach społecznych* (s. 83-102). Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- Obracht-Prondzyński, C. (2003). *W kręgu problematyki kaszubsko-pomorskiej. Studia i szkice*. Gdańsk-Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Instytut Kaszubski w Gdańsku.
- Piskozub, A. (1987). *Dziedzictwo polskiej przestrzeni. Geograficzno-historyczne podstawy struktur przestrzennych ziem polskich*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Ossolineum.
- Plit, J. (2006). Granice krajobrazów kulturowych i ich trwałość. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 5, 55-63.
- Prawelska-Skrzypek, G., & Matykowski, R. (2003). Współczesne oblicza regionalizmu. Analiza przypadków w Polsce. W: A. Kojder, K.Z. Sowa (red.), *Los i wybór: dziedzictwo i perspektywy społeczeństwa polskiego* (s. 229-252). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Rybicka, E. (2011). Ponowoczesny regionalizm i badania komparatystyczne. *Rocznik Komparatystyczny*, 2, 141-161.
- Rykiel, Z. (1985). Badania świadomości regionalnej – przykład regionu katowickiego. *Przegląd Geograficzny*, 57(1-2), 37-58.
- Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. (2024). Rejestr gmin, na których obszarze są używane nazwy w języku mniejszości. Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/mniejszosci-narodowe-i-etniczne/rejestr-gmin-na-ktorych-obszarze-sa-uzywane-nazwy-w-jezyku-mniejszosci2> (05.02.2024).
- Synak, B. (1998). *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Tajfel, H., Billig, M.G., Bundy, R.P., & Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1(2), 149-178.
<https://doi.org/10.1002/ejsp.2420010202>

Analizowane dokumenty programowe

- WK. (2011). Kim jesteśmy i jakie są nasze cele? Deklaracja ideowa stowarzyszenia Kaszëbskô Jednota. Pobrane z: <http://kaszebsko.com/kim-jestesmy-i-jakie-sa-nasze-cele> (07.03.2024).
- WK. (2014). Uchwała ideowa V Walnego Zgromadzenia Kaszëbszczi Jednotë, 28 czerwca 2014 r. Pobrane z: <http://kaszebsko.com/wp-content/uploads/2023/01/Dejowi-uchwolenk-PL-1.pdf> (07.03.2024).
- WK. (2016). Uchwała ideowa VII Walnego Zebrania Kaszëbszczi Jednotë, 29 maja 2016 r. Pobrane z: <http://kaszebsko.com/wp-content/uploads/2023/01/Dejowi-uchwolenk-PL.pdf> (07.03.2024).

- ZKP. (1992). Deklaracja programowa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 5 grudnia 1992 r., Pomerania, 1, 1993, s. 15-17.
- ZKP. (1995). Uchwała XIII Zjazdu Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 2 grudnia 1995 r., Pomerania, 1-2, 1996, s. 32-33.
- ZKP. (1998). Uchwała XIV Zjazdu Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 5 grudnia 1998 r., Pomerania, 1, 1999, s. 26-29.
- ZKP. (2002). Stanowisko Gdyńskiego Oddziału ZKP w sprawie zmiany nazwy województwa pomorskiego, Gdinskô Klëka, 23, 2002, s. 5.
- ZKP. (2007). Uchwała programowa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Lesôk, 12, 2007, s. 16-17.
- ZKP. (2010). Uchwała XVIII Walnego Zjazdu Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z 4 grudnia 2010 r, Pomerania, 1, 2011, s. 10.
- ZKP. (2016). Uchwała Zjazdowa XX Zjazdu Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 3 grudnia 2016 r., Pomerania, 1, 2017, s. 7.

Summary

The term regionalism has many definitions, most of which concern grassroots manifestations of community's identification with an inhabited fragment of space, including the search for one's own territorial identity (mainly local and regional). This term, was introduced by a French historian L. de Berluç Pérussis in the second half of the nineteenth century (Damrosz, 1987) much earlier than the adaptation of the phenomenon of identity in the social and geographical sciences, which dates only to the second half of the twentieth century (vide Erikson, 1959; Tajfel et al., 1971). This demonstrates the relevance of a region as a relatively objectively existing social entity and justifies the interest of researchers. It was in France, the cradle of regionalist movements, that the first association of this type – the Union of Breton Regionalists (Union régionaliste bretonne) – was founded in 1898 (Matykowski, 2017). Regionalism is identified with a spontaneous social movement aimed at protecting, preserving and transmitting valuable qualities of local and regional culture (Kwaśniewski, 1986). It can also be understood in the dimension of social consciousness operating among the inhabitants of a given territory. The manifestation of regionalism in this case is identification with the place of residence, defining a given piece of space as one's own, recognizing its peculiarities and differences from other territories and the communities living there. Regionalism also manifests itself in respecting cultural values, norms and behavioral patterns typical of the area of residence (region).

The Kashubians, unlike national minorities residing on Poland's territory (i.e., Germans, Ukrainians or Lithuanians) finding some support in the neighboring countries' organisms or ethnic minorities unanimously recognized around the world (e.g., the Roma community, the Tatars) were treated for years as an ethnographic group. The reason for this perception of the Kashubians was the alleged difficulty of defining their cultural or ethnic distinctiveness, and only the specificity of their material culture was emphasized (Synak, 1998). The political transformation in Poland taking place after 1989 gave the Kashubians a long-awaited opportunity to pursue similar rights as other minorities in Poland and a related change in the status of the community. The resurgence of Kashubian cultural consciousness in the early 1990s was marked by long-standing discrimination against the group.

The study presents the results of research conducted within the framework of the IMAJINE Project “Integrative Mechanisms for Addressing Spatial Justice and Territorial Inequalities in Europe” carried out within the scope of Horizon 2020, in the part devoted to the issues of autonomy movements in the context of territorial, economic and social cohesion (Work Package 7 “Autonomy movements and territorial, economic and social cohesion”). The analysis included comparative research in 12 regions of Europe: Scotland, Wales, Catalonia, Galicia (Spain), Friesland (the Netherlands), Bavaria, Seclerland, Lombardy, Aosta Valley, Sardinia, Corsica and Kashubia. The analysis consisted of three sub-studies. The first focused on the history and current state of the selected regional communities and the regional movements representing them. The second consisted of a qualitative content analysis of the documents of political and social organizations working for regional autonomy in the period 1991-2018. In the third, in-depth expert interviews were conducted with leading representatives of the surveyed organizations.

This paper focuses on discussing the results of research on one of Poland’s regional movements, obtained through the work of a team from the Institute of Geography and Spatial Organization Polish Academy of Sciences, a member of the project research consortium. The selection of the research subject of the analysis was relatively self-evident. As a result of the territorial changes and population resettlements that were the consequences of World War II, Poland became a very eminently ethnically homogeneous country. Three regional communities in particular stand out in terms of their numbers, compactness of settlement and cultural distinctiveness: the Orthodox Podlachians (about 100-150 thousand), the Upper Silesians (about 1 million) and the Kashubians (300-500 thousand). The latter were selected for this analysis for being the most integrated, well-organized community, distinguished by unquestionable ethno-linguistic distinctiveness and forming a coherent settlement area in northern Poland. The aim of the study was to identify the foundations, objectives of aspirations and manifestations of the activities of Kashubian regionalists after 1989.

Analysis of the documents showed that most of the demands were directed toward the state (71.5%), and only secondarily toward the region (25.2%). Given the circumstances, this seems understandable. The demands of the Kashubian organizations were to correct the administrative division, to give more power to the voivodship governments (decentralization), to give the Kashubian language the status of a regional language (auxiliary in offices and taught in schools). Recently, the Kashubian Community’s (WK) demand for recognition of Kashubians as an ethnic minority was also added. Implementation of these demands was, or still is, the responsibility of the state authorities. In 1999, as a result of the territorial administration reform, self-governing regions (large voivodships) began to function, equipped with much greater powers than the previous administrative units of the same order (small voivodships). For this reason, regional (provincial) authorities became the second level capable of implementing some Kashubian demands.

The analysis of documents prepared by Kashubian organizations showed that most (64.4%) of the territorial demands appearing in them would refer to activities of a political nature. However, it turns out that only one document, announced in 2002 by the Gdynia branch of the Kashubian-Pomeranian Association (ZKP), is responsible for this. This document deals with the demand to change the name of the voivodship from Pomeranian to Kashubian-Pomeranian, and contains arguments in support of this demand. After the collapse of the communist system, Kashubians hoped that in free Poland, they

would be able to claim their rights as a separate regional community. The revived Kashubian-Pomeranian Association (ZKP) and Kashubian activists within the nationwide liberal and center-right political parties became the bearers of these demands. The limited nature of Kashubian demands meant that they were able to implement them within the mainstream of Polish politics. Also due to the small size of the Kashubian community, this proved to be an effective tactic. Well-organized Kashubian activists were able to achieve much more by appearing as influential national party activists than merely as activists in the Kashubian movement, which could count on only about 1% of the electorate nationwide.

The moderate nature of the mainstream Kashubian movement is reflected in the analyzed documents and opinions of Kashubian activists. The main demands of the Kashubian community were to unite all the area of Kashubian settlement in one province, to give such a region a broad self-government (on a par with other voivodships) and to take into account the cultural and linguistic distinctiveness of the Kashubian community. For this reason, the few territorial demands were for stronger regionalization, changes in administrative boundaries and greater self-government, which would promote the preservation and strengthening of the cultural identity of the Kashubians, and strengthen their impact on regional policy-making. They ceased to be raised after 1998, i.e. after the creation of the self-governing Pomeranian voivodship, covering all Kashubian lands, and after 2005, i.e. following the recognition of Kashubian as a regional language and Kashubs as a linguistic minority. After this breakthrough, the demands of the Kashubian-Pomeranian Association concerned only the full realization of the rights obtained. The exception was the proposal, which appeared from time to time, that the Pomeranian voivodship should be called Kashubian-Pomeranian, which would symbolically emphasize the special importance of the Kashubians as the hosts of the region.

The moderate nature of ZKP's activities after 2000 resulted in a split in the Kashubian movement and the separation of activists gathered around a new organization, Kashubian Community (WK; established in 2011). In their view, the solutions introduced only to some extent met the expectations of the Kashubian community. According to them, the Kashubs are a separate nation, and should be recognized as an ethnic minority under Polish legislation. They also emphasize much more strongly various shortcomings related to the activities of regional self-government, and the interference of the nationwide center in the life of the region, which is too strong in their opinion. This attitude is reflected in the analyzed documents. However, it should be remembered that the Kashubian Community grows out of a minority stream of Kashubian society (a few percent of supporters) and has so far failed to broaden its social base.